

**ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ «ԴԻԱՍՊՈՐԱՅԻ»
ՆԿԱՏՄԱՄԲ. ՆՈՐ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐ**

***Բանալի բառեր՝ թուրքական դիասպորա, դիասպորայի
նազմավարություններ, Թուրքիայի Հանրապետություն,
սփյուռք, կապույտ քարտ, հակահայկական լոբբինգ,
նեոսումանիզմ, պանթյուրքիզմ***

Թուրքական իրականության մեջ «դիասպորա» հասկացությունն ունի հակասական բնույթ: Մինչև 1980-ական թթ. տերմինն օգտագործվել է հայկական, հրեական, իսկ ավելի ուշ նաև հունական սփյուռքը բնորոշելու համար: Բացի այդ, բառն ունեցել է նաև բացասական իմաստ. նշանակել է ձախակողմյան, անջատարար և այլն: Հետաքրքիր է, որ երկրի քա-դաքական և գիտական որոշ պանթյուրքական շրջանակներ էլ այս հասակցության մեջ ներառում են Կենտրոնական Ասիայում, Բալկաններում, ՌԴ-ում ապրող թուրքական ժողովուրդներին: Այնուամենայնիվ, վերջիններիս բնորոշելու համար ներկայումս Թուրքիայում օգտագործվում է *akraba toplulukları* բառակապակցությունը, որը կարելի է թարգմանել որպես բարեկամ հասարակություններ:

Այժմ Թուրքիայում «դիասպորա»-ն կրում է քաղաքական իմաստ, իսկ տերմինի օգտագործումը լայն տարածում է ստացել: Կանադացի գիտնական Բրուրեքերը գրում է, որ եթե 1970-ական թթ. գիտական աշխատանքներում «դիասպորա» տերմինը որպես բանալի բառ էր նշվել մեկ-երկու անգամ,

իսկ 1980-ական թթ.՝ 13 անգամ, ապա միայն 2001 թ. եզրույթն օգտագործվել է 130 անգամ¹:

Ըստ էության, սա կապված էր Թուրքիայի կառավարության՝ դիասպորայի վերաբերյալ մոտեցման և քաղաքականության փոփոխության հետ: Մինչ այդ, արևմուտք և առավելապես Եվրոպա մեկնած աշխատավորներին բնորոշելու համար օգտագործվում էր *gurbetçi* (թարգմանաբար՝ պանդուխտ, տարագիր, մեր ընկալման տերմինաբանությանը համապատասխանում է նաև «խուպանչի» եզրույթը) բառը, և միայն 1980-ական թթ. շրջանառության մեջ մտավ «դիասպորա» տերմինը²: Հետաքրքիր է նաև, որ գիտական գրականության մեջ եզրույթը ներառում է միայն Արևմուտքում ապրող թուրքական փոքրամասնությունները:

Աշխատանքային գաղթի առաջին տարիներին թուրքական իշխանությունները գաղթականներին դիտարկում էին որպես ժամանակավոր հեռացող աշխատուժ, որն իր աշխատած գումարն ուղարկելու է Թուրքիա՝ այսպիսով նպաստելով երկրի մի շարք տնտեսական խնդիրների լուծմանը: 1964 թ. ընդունվեց թիվ 499 օրենքը, որը խրախուսում էր գաղթականների հավաքած գումարների հայրենիք ուղարկելը: Օրենքը նախատեսում էր հատուկ վարկ այն գաղթականների համար, ովքեր արտարժույթով հաշվեհամար էին բացում³: Արդյունքում, 1960 թ. սկսած Թուրքիան ստացել է տարեկան համարյա \$ 1.9 միլիարդ գումարային փոխանցում: Բացի այդ, Թուրքիան սկսեց խրախուսել նաև Օտար ուղղակի ներդրումները (FDI), ինչի հոսքը շեշտակիորեն աճեց. եթե 1980-

¹ Akçay E., Alimukhamedov F., «Reevaluating Contemporary “Diaspora Policy” of Turkey», Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, vol. 18, n. 1, Kaskelen 2013, p. 106.

² Ünver O., «Changing Diaspora Politics Of Turkey And Public Diplomacy», Turkish Policy Quarterly, v. 12, n. 1, Istanbul, Spring 2013, pp. 183.

³ Abadan- Unat N., «Turks in Europe: From Guest Worker to Transnational Citizen», New York, 2011 May, p. 32.

1984 թթ. այն կազմում էր \$ 65.4 միլիոն, ապա 1990–1994 թթ.՝ \$ 716.4 միլիոն⁴:

Արդեն 1970–ական թթ. գումարային փոխանցումները նվազել էին, ինչը կապված էր ընտանեկան վերամիավորման հետ: Պարզ էր դառնում, որ գաղթականները մտադրություն չունեն վերադառնալ Թուրքիա, ինչին հաջորդեցին պետության առաջին քայլերը՝ պայքարելու գաղթականների ասիմիլացիայի դեմ: 1971 թ. Կրոնական գործերի նախարարությունը (Diyanet) սկսեց իմամներ և ուսուցիչներ ուղարկել եվրոպական երկրներ, սկսեցին անցկացվել ժամանակավոր վերադարձի ծրագրեր: Չնայած այս ջանքերին, գաղթականների մեծամասնությունը նախընտրեց մնալ Եվրոպայում:

Դիասպորայի նկատմամբ նոր մոտեցում դրսևորվեց փոխվարչապետ, վարչապետ և այնուհետ նախագահ Թուրգութ Օզալի կառավարման շրջանում, երբ իշխանությունները սկսեցին հատուկ ուշադրություն դարձնել թուրքական համայնքների քաղաքականացմանը: 1981 թ. ընդունվեց օրենք երկքաղաքացիության մասին, հռչակվեց Աշխատավորների համակարգման գերագույն խորհուրդը, որն ուներ հասարակական և տնտեսական գործերի կոմիտեներ, իսկ գլխավոր նպատակն էր քաղաքացիներին Թուրքիային մոտ պահելը: 1986 թ. հռչակված մեկ այլ օրենքով հեշտացվում էր քաղաքական համագործակցությունը գաղթականների հետ. վերջիններս կարող էին մասնակցել ընտրություններին մաքսային կետերում:

Այս ամենն իր արտահայտումը գտավ նաև 1982 թ. հռչակված սահմանադրության մեջ, որտեղ առաջին անգամ անդրադարձ կատարվեց արտասահմանում բնակվող թուրքերին: 62-րդ հոդվածով ամրագրվում էր. «Պետությունը պետք է

⁴ İçduygu A., Aksel B., «Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective», Center for Strategic Research, Perceptions, v. XVIII, n. 3, Autumn 2013, Ankara, p. 175.

անհրաժեշտ քայլեր կատարի՝ ապահովելու ընտանիքի միասնությունը, երեխաների կրթությունը, մշակութային պահանջները, արտասահմանի թուրք աշխատավորների սոցիալական անվտանգությունը, միջոցներ ձեռնարկի, որպեսզի վերջիններս պահպանեն կապերը հայրենիքի հետ, օգնի նրանց վերադառնալ հայրենիք»⁵:

Արտասահմանի քաղաքացիների համար գործում է նաև այսպես կոչված Կապույտ քարտը (նախկինում՝ Վարդագույն քարտ): Քանի որ կան երկրներ, որոնք երկքաղաքացիություն չեն ճանաչում, իսկ Թուրքիայի կառավարությանը ամեն կերպ խրախուսում է թուրքերի մասնակցությունը տվյալ երկրի քաղաքական, տնտեսական, հասարակական, մշակութային կյանքին, սկսել են գործադրել կապույտ քարտը, որը Թուրքիայի քաղաքացիություն չունեցող թուրքերին հնարավորություն է տալիս օգտվել որոշակի առավելություններից: Այս մասին առաջին օրենքն ընդունվել է 1995 թ., ապա որոշակի կարգավորումներ է մտցվել 2004 թ.: Հարցի վերաբերյալ վերջնական որոշում է ընդունվել 2012 թ., որի համաձայն կապույտ քարտի հետ մեկտեղ թուրքերին տրվում է անձնական համար: Եթե մինչ այս կապույտ քարտ ստանալու իրավունք ունեին միայն նրանք, ովքեր ծնվել են Թուրքիայում, իսկ հետո կորցրել քաղաքացիությունը, ապա նոր կարգավորմամբ վերջիններիս սերունդները ևս կարող են կապույտ քարտ ստանալ: Կապույտ քարտը համարվում է անձնական փաստաթուղթ: Քարտ ունեցողները կարող են աշխատել ՀԿ- ներում, այլ աշխատավայրերում ժամանակավոր և պայմանագրային պայմաններով: Կապույտ քարտ

⁵ Bilgili Ö., Siegel M., «Understanding the changing role of the Turkish diaspora», Maastricht Economic and social Re-search Institute on Innovation and Technology, UNU- MERIT, September 2010, Maastricht, p. 7.

⁶ Mavi Kart Tarihçesi, <http://www.ytb.gov.tr/tr/mavi-kart/757-mavi-kart-tarihcesi>

ստանալու համար անհրաժեշտ է դիմել տվյալ երկրում գործող Թուրքիայի դեսպանատուն կամ հյուպատոսարան, իսկ թույլտվությունը տրվում է Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարարության կողմից⁷: Թուրքական իշխանությունները մյուս տարիներին ևս շարունակեցին կառույցներ հռչակել, որոնք զբաղվելու էին արտասահմանի թուրքերով: 1998 թ. ստեղծվեցին Արտասահմանի թուրք քաղաքացիների խորհրդատվական կառույցը (Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Danışma Kurulu) և Արտասահմանի թուրքերի գերագույն կոմիտեն (Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Üst Kurulu), որոնք լինելու էին վարչապետի վերահսկողության ներքո, ուսումնասիրելու էին գաղթականների խնդիրները, փորձելու էին լուծումներ տալ: Շուտով իր լիազորությունների շրջանակները լայնացրեց նաև Արտաքին հարաբերությունների և արտասահմանի աշխատավորների ծառայությունների գլխավոր տնօրինությունը (Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü), ստեղծվեց Հայրենիք-խորհրդատվական բյուրոն (Yurt-Danış Bürosu): Վերջին ինստիտուցիոնալ քայլը եղավ Արտասահմանի թուրքերի և բարեկամ հասարակությունների նախարարության (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Bakanlığı, այսուհետ՝ YTB) հռչակումը 2010 թ.⁸:

Քայլեր ձեռնարկվեցին նաև համակարգելու հարաբերությունները թուրքական ժողովուրդների և պետությունների հետ: 1992 թ. ստեղծվեց Թուրքական համագործակցության և համակարգման գործակալությունը (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, այսուհետ՝ TİKA): Վերջինիս պաշտոնա-

⁷ Yurt Dışında Bulunanların İşlemleri, http://pasaport.iem.gov.tr/?page_id=794http://pasaport.iem.gov.tr/?page_id=794

⁸ Aksel B., «Kins, Distant Workers, Diasporas: Constructing Turkey's Transnational Members Abroad», ASN World Convention, Columbia University, April 2013, p. 11,

http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/SummerSchool2013/readings/Icd_uygu_Reading%203.pdf

կան կայքում գրված է, որ ԽՍՀՄ կործանումից հետո, երբ Կենտրոնական Ասիայի և Կովկասի երկրները անկախություն ձեռք բերեցին, թուրքական կառավարությունը որոշում ընդունեց ստեղծել TİKA-ն, որը զբաղվելու էր տնտեսական, հասարակական, մշակութային գործունեությամբ, իսկ 1995 թ. այն հանդես եկավ նոր նախաձեռնությամբ. այն է կրթությունը Թուրքիայում⁹: Չնայած կառույցը կոչված էր աշխատելու թուրքախոս ժողովուրդների հետ, 1990-ական թթ. այն համագործակցում էր միայն Ադրբեջանի, Ղազախստանի, Ղրղըզստանի, Ուզբեկստանի և Թուրքմենստանի հետ¹⁰՝ անուշադրության մատնելով Իրաքի թուրքմեններին և բուլղարաթուրքերին: Վերջին տարիներին կառույցը ակտիվ գործունեություն է ծավալում Աֆրիկայում:

Դիասպորային ուղղված քաղաքականությունը որոշակիորեն փոփոխվեց ԱԶԿ-ի օրոք: 2011 թ. դեկտեմբերի 23-ին Թուրքիայի ԱԳՆ-ում կազմակերպված կոնֆերանսի ընթացքում դիասպորայի նոր ըմբռնումը ներկայացրեց այն ժամանակվա արտաքին գործերի նախարար Ահմեդ Դավութօղլուն, ով նշեց, որ ցանկացած անհատ, ով արմատներով «Անատոլիայից» է, անկախ էթնիկ կամ կրոնական պատկանելությունից, համարվում է թուրքական դիասպորայի անդամ: Սա վերաբերում է հայերին, հույներին: «Մենք պետք է խոսենք ամեն հայի, առաքելական եկեղեցու յուրաքանչյուր ներկայա-

⁹ Hakkımızda, <http://www.tika.gov.tr/sayfa/hakkimizda-14649>

¹⁰ Հետաքրքիր է, որ Խորհրդային Միության փլուզումից հետո, ամերիկյան ամենահայտնի թինքթանքերից մեկի՝ RAND Corporation-ի վերլուծաբաններից երկուսը՝ Փոլ Հենզը և Գրեհեմ Ֆուլլերը ծրագիր էին մշակել, որի համաձայն Կենտրոնական Ասիայի երկրները պետք է զարգանան թուրքական մոդելով, ինչը նրանց թույլ չէր տա ընկնել ծայրահեղ իսլամական ազդեցության տակ: Այս ծրագրում Թուրքիային հատկացվում էր հատուկ դեր. վերջինս պետք է հովանավորեր այս երկրներին, նրանց համար օրինակ ծառայեր, կրթեր, կամուրջ հանդիսանար Կենտրոնական Ասիայի և Արևմուտքի միջև: Ըստ էության, հենց այս ծրագրի շարունակությունն էլ հանդիսացավ TİKA-ի ստեղծումը:

ցուցի հետ, որը գաղթել է Թուրքիայից: Մենք պետք է խոսենք մեր ընդհանուր փառահեղ անցյալից»¹¹:

Այսպիսով, թուրքական իշխանությունները ևս մեկ անգամ փորձում են օգտագործել դիասպորան իրենց քաղաքական նպատակների համար: Նույն քաղաքական հետաքրքրությունների շրջանակներում դիասպորան դիտվում է որպես կամուրջ Եվրոպայի և Թուրքիայի միջև, որը նպաստելու է Թուրքիայի՝ ԵՄ անդամակցությանը: Մյուս կողմից, վերջին տարիներին թուրքական համայնքները հանդես են գալիս Հայոց ցեղասպանության ժխտման, Քրդական հարցը Թուրքիայի պաշտոնական տեսակետից ներկայացնելու հարցում:

Թուրքիայի դիասպորային ուղղված քաղաքականության մեջ հատուկ տեղ է հատկացվում մշակույթին, որը նախ և առաջ արտահայտվում է Յունուս Էմրեի մշակութային կենտրոնների միջոցով (Yunus Emre Kültür Merkezleri, այսուհետ՝ YEKM): Կենտրոնները, որոնց թիվն արտասահմանում հասնում է 25-ի, մշակութային կամուրջներ է կառուցում հասարակությունների միջև, թուրքական մշակութային ժառանգության, թուրքերենի դասընթացներ է անցկացնում, նպաստում է արտասահմանում Թուրքիայի վարկանիշի բարձրացմանը: Կենտրոնները ֆինանսավորվում են Յունուս Էմրեի ֆոնդի կողմից (Yunus Emre Vakfi, այսուհետ՝ YEV), որի անդամ է Թուրքիայի նախագահը:

Պետք է նշել, որ մշակութային կենտրոնների գործունեության մեջ բացահայտ նկատվում են նեոսոմանիզմի տարրեր, քանի որ սրանց միջոցով թուրքական իշխանությունները փորձում են ազդեցություն ունենալ Բալկաններում, Կովկասում, Կենտրոնական Ասիայում, Մերձավոր Արևելքում: Սարակոյում վերոնշյալ կենտրոնի բացման ժամանակ՝ 2009 թ.

¹¹ Aydın Y., «The New Turkish Diaspora Policy: Its Aims, Their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision-makers in Germany», SWP Research Paper, October 2014, Berlin, p. 14.

հոկտեմբերի 16-ին, ելույթ ունեցավ Ա. Դավությանը, նշելով. «Մա առաջին կենտրոնն է, որ բացում ենք, և պատահական չէ, որ այն բացվում է Սարակոյում: Մենք սրա շուրջ շատ երկար ենք մտածել: Եթե որևէ մեկը հարցնի, թե ո՞ր քաղաքն է լավագույն կերպով արտահայտում թուրքական մշակույթը, պատասխանը կլինի՝ Սարակոն: Եթե Ստամբուլը թուրքական մշակույթն արտացոլող հիմնական քաղաքն է, ապա Սարակոն արտացոլում է մեր ընդհանուր մշակույթը»¹²:

Վերոնշյալ կառույցների մասին է խոսել նաև Ռեզեփ Թալիփ Էրդոդանը. «Արտասահմանում բնակվող եղբայրներ, իմացե՛ք, դուք այլևս միայնակ չեք: Թուրքիայի Հանրապետությունը ձեզ հետ է: TİKA-ի միջոցով մեր ձեռքերը հասնում են աշխարհի բոլոր ծայրերը, տարածում ենք մեր ժառանգական նյութերը: YTB-ի միջոցով բաժանում ենք Թուրքիայի ջերմությունը և ուժը, իսկ Յունուս Էմրեի ինստիտուտների միջոցով մենք աշխարհին թուրքերեն ենք սովորեցնում»¹³:

Տնտեսական ցանցերի լայնացմամբ է զբաղվում Թուրքիայի առևտրական պալատների և բորսաների միությունը (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, այսուհետ՝ TOBB): 1986 թ. TOBB-ի վերահսկողության ներքո ստեղծվել է Արտաքին տնտեսական հարաբերությունների կառույցը (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, այսուհետ՝ DEİK), ինչը հաստատվում է թիվ 5174 օրենքով: Օրենքը ամրագրում է, որ կառույցը զբաղվելու է «թուրքական հատուկ արտաքին տնտեսական հարաբերություններ իրականացնելու» գործունեությամբ¹⁴: Այսպիսով, DEİK-ը զարգացնում է արտաքին տնտեսական հարա-

¹² Նույն տեղում, էջ 18:

¹³ İçduygu A., Aksel B., «Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective», Center for Strategic Research, Perceptions, v. XVIII, n. 3, Autumn 2013, Ankara, p. 185.

¹⁴ Çalicioğlu B., «Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler», Türk Diasporası ve Türk Dünyası Viz-yon 2023, İstanbul, Tasam Yayınları, 2014, s. 79.

բերությունները, աջակցում է ներմուծման և արտահանման լայն ցանցի ստեղծմանը, թուրքական ապրանքանիշի՝ արտասահմանում տարածմանը և այլն: 2011 թ. նոյեմբերի տվյալներով DEİK-ը ներառում է 800 անդամ կազմակերպություն, 34 կառուցողական խորհուրդ, 103 աշխատանքային խորհուրդ, 108 գրասենյակային ներկայացչություն և 3 արտասահմանյան ներկայացչություն¹⁵: TOBB-ի և DEİK-ի համատեղ որոշմամբ 2008 թ. ստեղծվել է Աշխարհի թուրքերի աշխատանքային խորհուրդ (Dünya Türk İş Konseyini, այսուհետ՝ DTİK):

DEİK-ի ղեկավարությունը պարբերաբար հանդես է գալիս տարբեր գիտաժողովների, կոնֆերանսների ժամանակ՝ առաջարկելով դիասպորայի հետ հարաբերություններ զարգացնելու իր ծրագրերը: Հատուկ ուշադրության է արժանի Թուրք-ասիական ռազմա-վարական հետազոտությունների կենտրոնի¹⁶ (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, այսուհետ՝ TASAM) կազմակերպած կոնֆերանսը, որի ընթացքում ելույթ են ունեցել ոչ միայն ներկայացուցիչներ DEİK-ից, այլև ձեռնարկատերեր, գիտնականներ, նախարարներ, քաղաքական գործիչներ: Կոնֆերանսը վերնագրված է եղել «Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023», թարգմանաբար՝ «Թուրքական դիասպորայի և թուրքական աշխարհի 2023 թ.

¹⁵ «Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası için Öneriler», Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Kasım 2011, pdf, s. 1.

¹⁶ TASAM-ը թուրքական ամենահայտնի ուղեղային կենտրոններից մեկն է, որն անցկացնում է տնտեսական, մշակութային, պատմական, քաղաքական, իրավական, սոցիալական, միջուկային հետազոտություններ, իր տասնամյա գործունեության ընթացքում կարողացել է կապեր հաստատել տարբեր երկրների, այդ թվում Ա-դրբեջանի, Վրաստանի, ՌԴ և միջինասիական հանրապետությունների հեղինակավոր «մտավոր կենտրոնների» հետ, ստեղծել համագործակցության ձևաչափեր: Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս՝ Սիմավորյան Ա., «Հայկական խնդիրները Երրորդ համաշխարհային թուրքական ֆորումի օրակարգում»,

http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=12886

տեսլականը»: Կոնֆերանսի շրջանակներում անդրադարձ է կատարվել Հայոց ցեղասպանության 100-ամյակին ընդառաջ կատարվելիք գործողություններին: Հարկ ենք համարում ներկայացնել դրանցից մի քանիսը:

Նախ պետք է խոսել DEİK-ի տնտեսական ծրագրի մասին, որն առաջարկում է զարգացնել Թուրքիա-դիասպորա հարաբերությունները չինական, հնդկական և իսրայելական սփյուռքերի մոդելով: Այսպիսով, առաջարկվում է արտասահմանում թուրքական կազմակերպությունների, հկ-ների ավելի լայն ցանց ստեղծել, խրախուսել երիտասարդ, կին ձեռնարկատերերին, ամեն տարի կազմակերպել «Դիասպորայի հաջողակներ» մրցանակաբաշխություն, որտեղ կլինեն՝ դիասպորայի լավագույն ձեռնարկատեր, դիասպորայի լավագույն կին ձեռնարկատեր, դիասպորային լավագույն երիտասարդ ձեռնարկատեր, դիասպորայի կյանքի նվաճումներ և այլ անվանակարգեր¹⁷: Նաև առաջարկվում է Թուրքիա բերել մի շարք թուրք երիտասարդների՝ կրթություն ստանալու, ապա նրանց գումարային աջակցություն ցուցաբերել, որպեսզի վերջիններս վերադառնան իրենց երկրները, կազմակերպություններ բացեն, ինչպես նաև ներդրումներ կատարեն Թուրքիայում: Ծրագրում հատուկ կետ է նվիրված նաև արտասահմանում թուրքական ռեստորանների վարկանիշի բարձրացմանը:

«Թուրքական դիասպորայի և թյուրքական աշխարհի 2023 թ. տեսլականը» կոնֆերանսի ժամանակ Հայոց ցեղասպանության 100-ամյակի, հայկական սփյուռքի լոբբիստական գործունեության մասին է խոսել ԱԶԿ պատգամավորներից մեկը՝ Իդրիս Բալը: Վերջինս, անդրադառնալով 2015 թ. ընդառաջ հայկական կողմի իրականացրած գործողություններին,

¹⁷ Çalicioğlu B., «Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler», Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, İstanbul, Tasam Yayınları, 2014, s. 84.

առանձնացրել է ՀՀ Սփյուռքի նախարարության ստեղծումը, խոսել է ԱՄՆ-ում և Ֆրանսիայում հայկական համայնքների գործունեության մասին, ինչպես նաև նշել է, որ այս ամենի պատասխանը Թուրքիան տալու է 2023 թ.՝ հանրապետության հռչակման 100-ամյակին: Ըստ պատգամավորի, այդ ժամանակ Թուրքիան լինելու է աշխարհի ամենագարգացած տնտեսությունն ունեցող 20 երկրներից մեկը, ինչին հասնելու համար կարևորվում է թուրքական դիասպորայի դերը¹⁸:

Թուրքիայի կառավարության և դիասպորայի համար նախատեսված առաջարկների փաթեթով է հանդես եկել 2005–2009 թթ. Գերմանիայի դաշնային խորհրդարանի, ԵՄ խորհրդարանի պատգամավոր, Գերմանիա–թուրք–ադրբեջանական միության ղեկավար Քեսքին Հաքքըն: Նրա խոսքերով, Թուրքիան պետք է շարունակի հանդես գալ հայ և թուրք գիտնականների համատեղ խմբի ստեղծման առաջարկով, քանի որ սա բարձրացնում է Թուրքիայի վարկանիշն արտասահմանում: Բացի այդ, թուրք գիտնականները պետք է շարունակեն ուսումնասիրություններ անցկացնել ԱՄՆ-ի, ՌԴ-ի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Հայաստանի արխիվներում, պետք է հատուկ դոկտորական կրթաթոշակ սահմանվի օտարերկրացի այն երիտասարդների համար, ովքեր պաշտպանում են թուրքական պաշտոնական թեզը: Հատուկ մասնագետների խումբ պետք է ստեղծվի ուսումնասիրելու ԱՄՆ-ի, Հոլանդիայի, Բելգիայի, Անգլիայի, Գերմանիայի, Ֆրանսիայի պատմության էջերը, որպեսզի փաստեր ներկայացվի տվյալ երկրների իրականացրած ցեղասպանությունների մասին: Հատուկ կետ է առանձնացվում նաև հայկական սփյուռքի լոբբիստական գործունեության հակադարձմանը, որի հարցում կարևոր դեր է հատկացվում նաև թյուրքական

¹⁸ Bal İ., «Ermeniler 2015 İçin Hazırlanıyor...», Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, İstanbul, Tasam Yayınları, 2014, s. 270.

աշխարհին¹⁹: Ըստ Քեսքինի, թյուրքական պետությունները Թուրքիային և Ադրբեջանին պետք է աջակցեն նաև ԼՂ հիմնահարցի լուծման հարցում²⁰:

Եվ վերջում կցանկանալինք հատուկ անդրադարձ կատարել Ումիթ Օզդադի ելույթին, ով ներկայումս «21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü»-ի (21-րդ դար Թուրքիա ինստիտուտ) նախագահն է²¹: Վերջինիս առաջարկները կարելի է ներկայացնել մի քանի կետով. առաջին կետը վերաբերում է հայկական սփյուռքին թյուրքական ազգանուններ և անձնագրեր տալուն: Գիտնականը գտնում է, որ հայկական սփյուռքին պետք է հնարավորություն տալ մասնակցել Թուրքիայում անցկացվող ընտրություններին: Երկրորդ կետի շրջանակներում Օզդադը անդրադառնում է մինչև 2023 թ. կատարվելիք գործողություններին, որոնք բաժանում է երեք մասի. 1. *մինչև 2016 թ. կատարվելիք քայլեր*. նախատեսվում է դադարեցնել Հայաստանի քաղաքական, հոգեբանական հարձակումները, 2. *մինչև 2018 թ. կատարվելիք քայլեր*. նախատեսվում է դադարեցնել հայկական «պնդումների» համաշխարհային տարա-

¹⁹ Ադրբեջանը և Թուրքիան թյուրքական աշխարհին ուղղված հակահայկական քարոզություն են վարում Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության շրջանակներում ևս, կոնֆերանսի յուրաքանչյուր հանդիպման ժամանակ խոսելով «ազրեսոր Հայաստանի» և «կեղեքված ադրբեջանցի գաղթականների» մասին: Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Փաշայան Ա., «Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպություն. նպատակները, կառուցվածքը, դիրքորոշումը Ղարաբաղյան հարցի նկատմամբ», ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտ, Երևան, 2003:

²⁰ Keskin H., «Ermeni Diasporalari Vizyon 2015 ve Türk Diasporalari Vizyon 2023», Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, İstanbul, Tasam Yayınları, 2014, s. 275:

²¹ Մինչ այդ Օզգադը դեկավարել է «Հայկական հետազոտությունների ինստիտուտը» (Ermeni Araştırmaları Enstitüsü), որը գործել է Թուրքիայի Եվրասիական ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնին կից, սակայն 2009 թ. ինստիտուտը փակվել է: Միմավորյան Ա., Հովյան Վ., Ղանալանյան Տ., «Արտերկրի հայագիտական կենտրոնները. ներուժի գնահատում», Երևան, 2014, էջ 32:

ծումը, 3. մինչև 2023 թ. կատարվելիք քայլեր. նախատեսվում է Ֆրանսիայում, Լիտվայում, Գերմանիայում Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող օրինագծերը չեղյալ հայտարարել: Այս պետությունների ընտրությունը պատահական չէ. Ֆրանսիայի դեպքում կարևոր դեր է խաղալու երկրի առաջնորդը, Գերմանիայում նպատակն իրականացվելու է թուրքական ուժեղ լոբբինգի միջոցով, իսկ Լիտվայում էլ դա հնարավոր է դառնում թույլ համակարգի շնորհիվ²²:

Օգդաղը նշում է, որ պետք է գիտնականների փոքր խումբ գործուղել Ալժիր և Մարոկկո, որտեղ վերջիններս հետազոտություններ կանցկացնեն և փաստեր կբերեն Ֆրանսիայի իրականացրած ցեղասպանության վերաբերյալ: Այս ցեղասպանության հարցը օրակարգ բերելու համար թուրքական կողմը պետք է կրթաթոշակներ սահմանի նաև ավժիրցի և մարոկկացի գիտնականների համար: Հակաֆրանսիական գործողությունների շրջանակներում վերջինս առաջարկում է Ֆրանսիայի հետ դիվանագիտական հարաբերություններն իջեցնել ամենացածր մակարդակի, պայքարել Թուրքիայում ֆրանսիական դպրոցների բացման դեմ, իսկ արդեն գործողների վրա ավելի ուժող վերահսկողությունն սահմանել: Օգդաղը խորհուրդ է տալիս նաև դադարեցնել Ֆրանսիայի հետ զինվորական վարժանքները, ինչպես նաև հակաֆրանսիական քարոզչություն անցկացնել Իտալիայում, քանի որ ներկայիս Նիցցան, որը գտնվում է Ֆրանսիայի կազմում, պատմական իտալական տարածք է, այստեղ է ծնվել Գարիբալդին, իսկ իտալացիների մոտ ազգայական զգացումներն առաջացնելով՝ հնարավոր է Ֆրանսիայի նկատմամբ առելություն սերմանել:

Ըստ թուրք գիտնականի, Լիտվայում հնարավոր է հասնել իրենց նպատակին՝ շատ քիչ աշխատանք տանելով: Նախ և

²² Özdağ Ü., «2015 Yaklaşınca», Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, İstanbul, Tasam Yayınları, 2014, s. 287.

առաջ պետք է Թուրքիա հրավիրել լիտվական լրատվամիջոցներին, մամլո ասուլիս անցկացնել, ներկայացնել «իրականությունը»: Լիտվերեն հարուստ գրականություն պետք է թարգմանել, պետք է ցույց տալ տնտեսական հարաբերություններ պոտենցիալը, կրթաթոշակներ սահմանել լիտվացի գիտնականների համար: Օգդադի առաջադրած երրորդ կետը վերաբերում է հայագիտական ուսումնասիրություններին, ինչը նրա խոսքերով պետք է առաջնային լինի: Բոլոր արժեքավոր աշխատանքները պետք է տպագրվեն աշխարհի տարբեր լեզուներով: Գրագետ և հասկանալի թարգմանության համար այս գիտնականներին պետք է տրվեն կրթաթոշակներ, հնարավորություն ստեղծվի վերջիններիս համար մի քանի տարի ապրել տվյալ երկրներում լեզվին ավելի լավ տիրապետելու համար: Թուրքիան պետք է ֆինանսավորի նաև իր պաշտոնական թեզը պաշտպանող օտարերկրացի գիտնականներին: Հետաքրքիր է, որ թուրք գիտնականը, խոսելով թարգմանվող գրականությունից, նշում է, որ Հայաստանում այս աշխատանքն իրականացվում է բարձր մակարդակով, իսկ թուրքերը զիջում են անգամ PKK–ականներին:

Իր ելույթում մի առանձին կետ էլ Օգդադը նվիրել է ԼՂ հիմնախնդրին և Խոջալուի «ցեղասպանությանը»: Ըստ նրա, թուրք–ադրբեջանական համատեղ ուժերով պետք է հասնել «ցեղասպանության» ճանաչմանը, ինչի համար գիտնականը առաջ է քաշում վերոնշյալ առաջարկությունները:

Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք, Թուրքիայի իշխանությունները դեռևս չունեն կոնկրետ մշակված դիասպորայի քաղաքականություն, բայց շարունակում են լավագույն տարբերակներ փնտրել իրենց տնտեսական, քաղաքական նպատակներին հասնելու համար: Այս ամենին հասնելու համար նրանք օգտագործում են արդեն վաղուց փորձված և նոր գաղափարախոսությունները՝ պանթուրքիզմը, նեոսամանիզմը և այլն:

ПОЛИТИКА ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ ПО ОТНОШЕНИЮ К ДИАСПОРЕ: В ПОИСКАХ НОВЫХ СТРАТЕГИЙ

Сона Карапогосян
(резюме)

По официальным данным турецкого МИДа, за границей живут 5 миллионов турков, из которых 4 миллиона в Европе. Уже с начала 1980-х гг. правительство Турецкой Республики начало создавать новые организации, которые будут работать с диаспорой. Турция выделяет диаспоре важную роль- они должны быть мостом между Турцией и Европейским Союзом, должны распространять турецкие официальные версии по отношению нескольких важнейших проблем страны, а также бороться против армянского лоббинга. В тоже время правительство Турецкой Республики продолжает использовать в своих стратегиях такие иде-ологии, как пантуркизм и неоосманизм.

THE POLITICS OF REPUBLIC OF TURKEY TOWARDS TURKISH DIAPORA: IN SEARCH OF NEW STRATEGIES

Sona Karapoghosyan
(summary)

According to official data of Ministry of Foreign Affairs of Republic of Turkey there are 5 milion turks living abroad, while 4 milion of them are living in Europe. From the start of 1980s the government of Turkey started to establish organizations to work with Turkish diaspora. For Re-public of Turkey diaspora has an important role- they can be as a bridge between Turkey and Europe Union, can spread Turkish official views on some essential issues of country, as well as work against Armenian lobby. At the same time, Turkey continues using such ideologies as Pan - Turkizm and Neo - Osmanizm in its strategies.